

АЛЕКСАНДРА ФУЛГОСИ

ВОЂЕЊЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ О КУЛТУРНИМ ДОБРИМА У СВЕТЛУ АКТУЕЛНИХ ЕВРОПСКИХ ТРЕНДОВА

З

начај дефинисања културног наслеђа, његовог стручног и научног тумачења, образовања у области наслеђа, као и његове заштите, конзервације, планирања, ревитализације, обнове и управљања њиме условљен је постојањем друштвене климе у којој је присутна свест о томе да дефинисање пута у будућност зависи од наше представе о сопственом пореклу – као појединца, групе или нације.

Један од ретких заједничких именитеља актуелних, у најмању руку компликованих и контроверзних процеса у нашем друштву, својствених земљама у транзицији, јесте залагање за европске и евроатлантске интеграције. У том смислу, овај рад настоји да прикаже неке погледе Савета Европе на значај и улогу документације о културним добрима у схватању наслеђа, чије очување представља један од приоритета у деловању те институције.

Идеја о наслеђу као механичком скупу појединачних грађевина одавно је трансформисана у схватање наслеђа као збирног резултата смењивања епоха, које су оставиле свој траг на пејзажу. Појам наслеђене, свеобухватне културне баштине резултат је помака у приступу вредновања – у померању пажње са егземпларног и репрезентативног на разнородно и свакодневно. Израда документације о ономе што постоји има суштински значај не само за боље разумевање појединачних компонената градитељског наслеђа већ и зато да се докучи много шири историјски, друштвени и архитектонски контекст.

Тако се улога документације све више помера ка задатку који треба да објасни историјски, физички и социјални развој окружења, како би се, на основу тога, заузели јасни ставови и донеле одговарајуће одлуке о развоју наслеђа у будућности.

НАШЕ ИСКУСТВО

Документациони центар Завода за заштиту споменика културе града Београда чува драгоцену и изузетно значајну документацију о културним добрима и о културном

наслеђу у Београду. Међутим, коришћење те неспорно квалитетне и обимне документације до сада је било крајње непотпуно. Знања о културном наслеђу, фактографска и аналитичка, доступна су само нама самима, стручњацима у области заштите.

Иако се, у складу са одредбама још увек важећег Закона о културним добрима («Сл. гласник РС», бр. 71/94), у заводима за заштиту споменика културе воде регистри културних добара а у Републичком заводу за заштиту споменика културе и њихов Централни регистар, и иако они имају јавни карактер, увид у садржај ових регистара врши се веома ретко. С обзиром на врсту и обим података који се у регистре уносе (у складу са Правилником о подацима који се уписују у регистар, начину вођења регистра и Централног регистра непокретних културних добара и о документацији о културним добрима – «Сл. гласник РС», бр. 30/95 и 37/95), закључује се да је смисао регистара у поткрепљивању правне заштите културних добара, а не у упознавању јавности с њиховим својствима и вредностима.

Поменути закон, такође, обавезује Републички завод за заштиту споменика културе да «образује и води компјутерски информациони центар културних добара по врстама» (члан 79, тачка 5), као и да се «стара о јединственој примени међународних конвенција и других међународних аката на територији Републике» (члан 80, тачка 4). Међутим, Закон не познаје појам «размене података о културним добрима», што је и разумљиво с обзиром на то да је донет 1994. године, а да је – зна се – управо у другој половини деведесетих година прошлог века ова значајна тема покренута настојањем Савета Европе (први значајан документ из ове области била је Препорука Р /95/ 3 о усклађивању метода и система документације о историјским грађевинама и споменицима архитектонског наслеђа, коју је Министарски комитет усвојио 11. јануара 1995. године).

ЕВРОПСКИ ПОГЛЕД

Познато залагање Савета Европе (чија чланица је од 2003. и СЦГ) за очување **европске културне баштине**, као и свест о томе да се баштина не може сачувати без осмишљеног и организованог укључења јавности у тај процес, покренули су, с друге стране, размену знања о културном наслеђу како би се оно боље упознало, разумело и сачувано предало будућим генерацијама. Као резултат дугогодишњег настојања Савета Европе на успостављању **европских стандарда** у области заштите културног и природног наслеђа објављен је 2001. године документ «Смернице за израду инвентара и документације у области културног наслеђа» (Guidance on inventory and documentation of cultural heritage, Council of Europe 2001, ISBN 92-871-4709-4).

У Извештају за Србију о раду на Пројекту интегративне рехабилитације архитектонског и археолошког наслеђа, а у оквиру Регионалног програма очувања културне и природне баштине Југоисточне Европе који се реализује под покровитељством Европске комисије и Савета Европе, наводи се:

»Документација

Постоји »Централни регистар непокретних културних добара« сачињен за потребе заштите наслеђа и планирања, као стална активност Републичког завода за заштиту споменика културе. Овај регистар не прати тачно стандарде Савета Европе и још увек није доступан у електронском облику.«

(European Commission – Council of Europe Joint Programme: Integrated Rehabilitation Project Plan / Survey of the Architectural and Archaeological Heritage (IRPP/SAAH) – Serbia and Montenegro (Serbia) – March 2004)

ШТА ЧИНИТИ?

Савет Европе очекује да државе чланице, у оквиру својих културних политика (чији је саставни део и политика заштите културног наслеђа), дефинишу и у овој области начине за хармонизацију прописа и праксе. Тако, у ишчекивању националног програма заштите културног наслеђа, усаглашеног са принципима Савета Европе, овај рад жели да укаже на аспекте овог питања који се односе на вођење документације о културном наслеђу.

СТРАТЕШКА ОПРЕДЕЉЕЊА

Следећи залагање наше земље да што пре приђе свим релевантним европским институцијама, неопходно је да се у заштити културног наслеђа и вођењу документације о њему напор усмери на прилагођавање наше праксе европским погледима. Зато се предлажу следећа стратешка опредељења:

- **Увођење европских стандарда у вођењу документације.** Нужно је преиспитати постојеће међународне стандарде и израдити додатне стандарде на националном и локалном нивоу.

Врсте релевантних међународних стандарда, који се односе на базе података, јесу:

– стандарди за структурирање података:

1. Индекс основних података за историјске грађевине и споменике архитектонског наслеђа (Cora Data Index to Historic Buildings and Monuments of Architectural Heritage);

2. међународни стандард за основне податке за археолошке локалитете и споменике (International Cora Data Standard for Archaeological Sites and Monuments);

3. стандард за основне податке у циљу идентификације покретних културних добара – идентификациони картон предмета (Object ID);

– стандарди који се односе на садржај података (правила на националном нивоу, која се односе на формирање речника за унос података и терминологију која се користи);

– стандарди за размену информација и метаподатке (дају технички оквир за претраживање података и размену информација како у оквиру једне институције, тако и између више њих на државном или међународном нивоу);

– стандарди који се односе на ГИС (укључивање базе података као модула за ГИС).

• **Принцип континуитета досадашњег вредног искуства.** Од оснивања (1960. године) Завода за заштиту споменика културе, драгоцен документација о културним добрима у континуитету се прикупља, обрађује и чува. Дакле, четрдесетпетогодишње искуство, које је завидно и у европским размерама, као и савестан и брижљив рад великог броја стручњака који су се до сада бавили овим послом, представљају вредност коју треба очувати.

• **Оријентација ка увођењу нових технологија у вођење документације – прикупљање и коришћење података преко база података.** С обзиром на познату улогу коју нове технологије имају у свим областима људског делања, њихова примена је неминовна и нужна у домаћу прикупљања, обраде и чувања документације о културним добрима.

• **Неговање и континуирано стручно (техничко-технолошко) оспособљавање стручних кадрова.** Место и улога стручњака који се баве прикупљањем, обрадом и чувањем документације имају кључни значај за успех у овом послу. Због тога би нарочиту пажњу требало посветити њиховом сталном образовању, информисању и техничко-технолошком оспособљавању.

• **Повезивање са сличним институцијама, залагање за израду база података на регионалном и националном нивоу и укључивање у међународне базе података.** Ово повезивање има низ позитивних ефеката, али може да има и негативне последице. Оптимални ефекти могу се очекивати само ако се прецизно дефинишу врста и обим података који се размењују са различитим институцијама и на различитим нивоима.

• **Подразумева се дугорочно и доследно спровођење.** Навођење дугорочности и доследности као стратешког опредељења плеоназам је своје врсте. То су елементи који би требало да се подразумевају. Међутим, наша пракса, поготово у последњих петнаестак година, а нарочито у последње време, повод је да се ова питања посебно истакну. Дакле, без обзира на тренутну управљачку структуру и на тренутне политичке прилике (на локалном, регионалном и националном нивоу), стратешка опредељења, чија је суштина заправо интеграција у европски

систем заштите културних добара, морала би да се доследно и дугорочно спроводи. То, наравно, не искључује континуалну еволуцију и унапређивање операционализације стратегије, а у складу са стеченим искуством и аутентичним потребама.

ЦИЉЕВИ ВОЂЕЊА ДОКУМЕНТАЦИЈЕ О КУЛТУРНОМ НАСЛЕЂУ

Прикупљање, обрада и чување документације нису сами по себи циљ. Документација је део процеса и представља средство за остваривање бројних већих циљева:

• **Документација је неопходна због заштите, конзервације и планирања.** Сви послови у вези са заштитом, конзервацијом и планирањем имају полазиште у документацији. Због тога она мора да буде квалитетна у погледу садржаја, читљивости и доследности, а и на одговарајући начин организована.

• **Придобивање јавне подршке за рад на развијању свести о наслеђу и његовој заштити.** При изради документације није довољно држати се мишљења да су културна добра заштићена зато што су их инвентарисали стручњаци који најбоље познају проблематику везану за њих. То никако не иде у прилог подстицању разумевања, већ, напротив, изазива озлојеђеност или забуну код оних који су, не својом кривицом, мање обавештени. Дужност је стручњака да објасне јавности зашто нешто треба сматрати значајним. Наша делатност има много веће шансе да постигне дугорочне резултате уколико је у њу укључена и јавност. Зато би одређена врста података о културном наслеђу, у одређеном обиму, морала да буде доступна на различите начине (интернет, разни медија и публикавање) широј јавности, а све у циљу његовог ефикаснијег очувања.

• **Јачање културног и друштвеног идентитета на локалном, регионалном, државном и међународном нивоу.** Два главна културна императива Европе јесу: истицање посебности и разноликости националних, регионалних и локалних идентитета и препознавање онога што нам је као Европљанима заједничко. Улога непокретних културних добара и сачуваног архитектонског и археолошког наслеђа има изузетан значај за јачање културног и друштвеног идентитета у том смислу. Стручњаци који се баве документацијом требало би да низом осмишљених активности и појединачним пројектима допринесу остварењу овог циља.

• **(Ре)дефинисање културних добара (наслеђа).** Прикупљањем, проучавањем и систематизовањем документације о културним добрима, уз истовремено праћење развоја европске парадигме заштите културног и природног наслеђа, стварају се услови за редефинисање досадашњих ставова о културним добрима, односно културном наслеђу.

- **Размена информација о културном наслеђу са сродним институцијама** – подразумева перманентну размену информација са сродним институцијама на националном и међународном нивоу. Такође, значајна је и комуникација са органима локалних самоуправа, које ће у будућности имати све већу улогу (и одговорност) у заштити културног наслеђа.

- **Пропагирање улоге наслеђа и њено тумачење у контексту привредних активности (као што су, на пример, културни туризам и регионални развој).** Развијањем свести код јавности и подстицањем културног туризма створиће се клима у којој ће бити присутно уверење о сачуваном архитектонском и археолошком наслеђу и о разлозима због којих је оно значајно. Тако ће се пробудити интересовање јавности, културни туризам и стварање прихода.

ПРИНЦИПИ ВОЂЕЊА ДОКУМЕНТАЦИЈЕ О КУЛТУРНОМ НАСЛЕЂУ

1. Законитост у раду – познавање и поштовање Закона о културним добрима и друге релевантне регулативе, као и међународних конвенција и препорука из ове области;

2. стручност – максимална стручна оспособљеност и информисаност стручњака који се баве прикупљањем, обрадом и чувањем документације;

3. одговорност – јасно се мора дефинисати начин приступања информацијама, као и права и обавезе који из тога проистичу;

4. континуиран рад – посао на прикупљању и обради документације никада није коначан и завршен.

ПРЕДЛОГ ДУГОРОЧНОГ ПРОГРАМА ВОЂЕЊА ДОКУМЕНТАЦИЈЕ О КУЛТУРНОМ НАСЛЕЂУ У БЕОГРАДУ

Окосница програма јесте израда информационог система културног наслеђа у Београду, а сви други програми представљају његове сегменте. С обзиром на то да је реч о послу који дуго траје а захтева велика финансијска средства и ангажовање знатног броја различитих стручњака, могућа је његова сукцесивна реализација. Дакле, очекује се израда делова али са јасном визијом целине од самог почетка.

1. Израда детаљне базе података – информационог система културних добара

Пројекат се састоји из три фазе:

а) израда пројектног задатка – најделикатнији посао. У овој фази је потребно да се добро проуче наведени европски стандарди и да се допуне подацима у складу са нашим, аутентичним потребама. Неопходно је учешће свих профила стручњака који се баве заштитом култур-

ног наслеђа. Већ у тој фази треба да се јасно дефинишу врста и обим података који се размењују унутар Завода за заштиту споменика културе града Београда, затим оних са осталим сродним институцијама, оних са локалном самоуправом, а потом и оних који се слободно дају у јавност (нпр. преко интернета).

Такође, неопходно је дати одговоре и на следећа питања:

- Ко ће бити власник информационог система и ко ће у вези с њим сносити одговорност?

- На који начин ће се управљати разменом података?

- На који начин ће се изградити модулarna структура која ће омогућити додавање података у базу?

- Да ли се и каква веза остварује са ГИС-ом?

б) израда одговарајућег софтвера базе података и обука стручњака за коришћење изабраних програмских пакета;

в) континуиран унос података и размена података.

2. Израда речника (Thesurus) и дефинисање критеријума који ће се примењивати при уносу података. С обзиром на то да код нас на националном нивоу нису утврђени стандарди који се односе на садржај података и терминологију, потребно је да се они дефинишу. Ови стандарди служе за дефинисање семантике и синтаксичких правила и конвенција које треба поштовати приликом уноса података, како би се обезбедио јединствен начин уноса и могућност претраживања. Зато треба утврдити детаљан речник појмова. У ту сврху могу се користити неки од примера националних стандарда за податке и инвентаризацију: MIDAS, стандарди које су израдиле организације Енглеско наслеђе (English heritage), или Систем за описивање архитектуре, који је у Француској направила организација Општи инвентар (Inventaire General).

Такође би било корисно проучити Гетијев тезаурус за уметност и архитектуру (Getty Art and Architecture Thesaurus), француски Тезаурус за архитектуру (Thesaurus de l'architecture) и енглески Тезаурус типова споменика (Thesaurus of Monument Types).

3. Набавка опреме, програмских пакета и обука стручњака. Пре набавке одговарајуће опреме и програмских пакета, као и обуке стручњака, морају се дати прецизни одговори на питања:

- Ко ће користити систем? Ко ће уносити податке, а ко постављати упите?

- На који ће се начин систем користити?

- Да ли ће база података бити везана за један рачунар или ће се користити на умреженим рачунарима?

- Који процеси ће бити потребни за ажурирање и допуњавање система?

4. Израда појединачних база података (модуларних структура за информациони систем). Када се дефинишу структура и садржај информационог система у целини, могуће је приступити изради појединачних база података које улазе у његов састав. Врсте појединачних база зависе од потреба Службе заштите. Овде се даје само неколико предлога.

Базе података према врстама културних добара:

- 4.1. база података споменика културе,
- 4.2. база података археолошких налазишта,
- 4.3. база података просторних – културно-историјских целина,
- 4.4. база података знаменитих места.

Базе података према врстама података о културним добрима:

- 4.5. база података фотографија, дигиталних фотографија и видео и филмских записа,
- 4.6. база података техничке документације о културном наслеђу,
- 4.7. база података библиографских јединица,
- 4.8. база података текстова, итд.

Тематске базе података:

- 4.9. база података угрожености културних добара (Buildings at risk),
- 4.10. база података фасадне пластике,
... и друге тематске базе, зависно од потреба.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Идеја о јединственом информационом систему културног наслеђа на републичком нивоу стара је у нас већ више од једне деценије. Нажалост, она није реализована чак ни на нивоу дефинисања стратегије и програмског опредељења. У међувремену су у вези са овом темом експлицитно дефинисани европски стандарди, о којима се у нашој јавности или зна недовољно или се чак ништа не зна. Укупно залагање наше земље за интеграцију у европске институције и прикључење ЕУ указују да ће бити неопходно, пре или касније, да се ови стандарди примене и у нашој пракси, што ће омогућити повезивање са сличним европским институцијама.

Стратешка опредељења и дугорочни програм вођења документације о културним добрима, који су приказани у овоме раду, имају за циљ да покрену дискусију у стручној јавности о овом значајном питању и дају допринос изналажењу решења и доношењу одлука о томе за какву се будућност опредељујемо.

THE MANAGEMENT OF CULTURAL PROPERTY RECORDS IN THE LIGHT OF CURRENT EUROPEAN TRENDS

The idea of an integrated national-level information system for the cultural heritage is more than a decade old. Regrettably, its realization has not even reached the stage of defining a policy and strategy. Meanwhile, European standards have been explicitly defined, but our public knows little or nothing about them. The country's general effort towards integrating into European institutions and, eventually, into the EU means that, sooner or later, the implementation of those standards will become a requisite for our practice, whereby a connection with related European institutions will be provided.

The goal of this presentation of the strategic guidelines and long-term policy of cultural property records management, whose rationale is our integration into the European system of cultural property protection, is to kick-start a competent discussion about this important issue and thus contribute to finding relevant solutions and making decisions about the future we are opting for.